

כ"ט כסלו

הרב שלמה הכהן מוילנה

מוכר היי"ש ומכירת יוסף

בתאריך כ"ט בכסלו חל יום פטירתו של הרב שלמה הכהן, שנפטר בתאריך זה בשנת תרס"ו (1905). הרב נולד וגדל בוילנה עד להיותו רב העיר במשך למעלה מארבעים שנה. הרב היה מתומכי תנועת 'המזרחי', ובעת ביקורו של הרצל בוילנה, שנתיים לפני פטירתו של הרב, קיבל הרב את פניו ב'ברכת כהנים' ואף מסר לו ספר תורה קטן ואמר לו 'ספר תורה זה יוליך אותנו לארץ ישראל'. הרב חיבר ספרים רבים, ביניהם הגהות 'חשק שלמה' על התלמוד הבבלי ושני כרכי השאלות ותשובות שלו 'בנין שלמה'.

נעסוק באחת מתשובותיו המרתקות, שיש לה קשר הדוק לפרשיות השבוע העוסקות במכירת האחים את יוסף.

באותם הימים הגיע מקרה מעניין לאחד מדייני העיר ווילנה, הרב חיים סגלוביץ.¹ מדובר על אדם שגר בכפר קטן והיה מוכר יי"ש, יין שרף, בסתר. מדוע היה מוכר בסתר? משום שהקיסר ירום הודו הטיל מס ודרש רישיון לממכר יי"ש, והמוכר לא היה מעוניין לשלם ולקבל רישיון. יום אחד נכנס למרתף אדם ששבר בחמתו את בקבוקי היי"ש, "ועודם מביטים על הנזק, באו פתאום ממנוי המלך וחפשו ולא מצאו יי"ש, ולא יכול לעשות לחייבו עונש וניצל ע"י הנזק מעונש רב".

כעת באה השאלה לפני הרב סגלוביץ, האם יש לחייב את האדם ששבר את בקבוקי היי"ש כדן מזיק ממון חברו, או שמא אין לחייבו מאומה כי דווקא בעקבות הנזק נגרמה הצלה, שכן אם פקידי הקיסר היו מוצאים את הבקבוקים בשלמותם היו מחייבים אותו עונש וקנס כספי גבוה? שאלה זו מחדדת את היחס בין המחשבה והכוונה של האדם לבין תוצאות מעשיו, שכן המחשבה שלו הייתה להזיק את ממון חברו, אך במבחן התוצאה לא נגרם לחברו נזק. הרב חיים סגלוביץ פסק שאין באפשרות בית-הדין לחייב את האדם השובר כי במבחן התוצאה לא נגרם נזק, אך מכיון שמחשבתו הראשונה הייתה לרעה הוא ייענש בידי שמים.

אחת הראיות לדבריו היא ממכירת האחים את יוסף. לאחר שהתוודע יוסף לאחיו הם חששו מפניו שמא ישיב להם רעה על מעשיהם, אך הוא אמר להם: "אַל תִּירָאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אֲנִי וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְטָבָה".² אף שהאחים התכוונו להזיק ליוסף, מכל-מקום אינם נענשים בדיני אדם על מחשבתם כיון שבמבחן התוצאה הוטב ליוסף. אך מכיון שמחשבתם הייתה לרעה הם יתחייבו בדיני שמים, אך על כך יוסף לא יכול להענישם, כדבריו: "אַל תִּירָאוּ כִּי הִתַּחַת

¹ שו"ת מקור חיים (סימן לג).

² בראשית (כ, כ).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

ב"ה

אֱלֹהִים אָנִי,³ כלומר, אני יכול להעניש אתכם על המחשבה המסורה לידי שמים. וכך מסכם הרב סגלוביץ את פסק הדין:

יצא לנו הדין, כל מקום שאחד כיוון לעשות לחברו היזק או רעה ונהפך לטובה, אז פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.

על פסק דין זה חלק רב העיר, הרב שלמה הכהן.⁴ לדבריו, יש לערוך הבחנה בין שני סוגי מקרים - במקרה והאדם חשב רעה ובמבחן התוצאה המחשבה לא התממשה, הוא אכן פטור בדיני אדם הדנים על התוצאה וחייב בדיני שמים על מחשבתו הרעה. אך במקרה ומחשבתו הרעה התממשה במציאות, הוא יתחייב גם בדיני אדם. בכך, כוונת האדם לשבור את בקבוקי היי"ש של חברו ולהזיק לו התממשה בעת שנשפך היי"ש, על כך הוא חייב בדיני אדם, אף שלאחר מכן התברר שהכל נהפך לטובה.

הוא מוסיף וטוען, שגם אחי יוסף היו חייבים עונש בידי אדם, שכן מחשבתם הרעה התממשה במציאות, אלא שהקב"ה הפך הכל לטובה. הבחנה זו בין שני סוגי המקרים נמצאת בדברי רבי עקיבא, שהיה בוכה ואומר:

ומה מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אמרה תורה צריך כפרה וסליחה, מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה.⁵

כלומר, אדם שהתכוון לעשות רעה, לאכול בשר חזיר, אך מחשבתו הרעה לא התממשה שכן היה זה בשר טלה, הוא אינו נענש בידי אדם אלא בידי שמים על מחשבתו הרעה. אך אם התממשה מחשבתו הרעה, 'נתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר', הוא מחויב גם בדיני אדם שכן התממשה מחשבתו הרעה במציאות. נסיים בכך, שבכיו של רבי עקיבא קשור בהכרח למכירת האחים את יוסף, שכן לדברי הרב שלמה הכהן האחים חייבים גם בדיני אדם כי מחשבתם הרעה התממשה, ועל כך היה רבי עקיבא בוכה שכן העונש בידי אדם על מכירת יוסף הגיע שנים רבות לאחר-מכן, בהריגת עשרה תלמידי חכמים המכונים 'עשרת הרוגי מלכות' שהם כנגד עשרת השבטים שהיו במכירת יוסף. אחד מההרוגים הללו הוא רבי עקיבא, שהיה כנגד שמעון שהציע להרוג את יוסף בעל החלומות. לכן בכה רבי עקיבא על אשר עתיד להיענש בידי אדם בעקבות המכירה.⁶

³ בראשית (נ, יט).

⁴ שו"ת בנין שלמה (ח"ב חו"מ סימן ה).

⁵ קידושין (פא ע"ב).

⁶ נזר הקודש (ח"ג בראשית רבה פרשה פד סימן יז). דבריו הובאו בגיליוני הש"ס (נזיר כג ע"א); בית שמואל אחרון (פרשת פנחס ד"ה ופירש בספר).